

УДК: 338.22.01

В. І. Санич, Н. М. Санич

Становлення національної моделі економічного розвитку України

Досліджено сформовану в нашій країні модель економічного розвитку та з урахуванням визначальних рис національних моделей зарубіжних країн, які нині стали лідерами світового господарства, обґрунтовано доцільність впровадження в Україні наздогоняючої моделі розвитку. Дана модель у перспективі дозволить перейти Україні до суспільства з соціально-орієнтованою економікою.

Ключові слова: національна модель розвитку економіки, модель сталого розвитку, інноваційна модель розвитку, наздогоняюча модель розвитку, соціально-орієнтована економіка.

Постановка проблеми. Ринкова економіка є основою функціонування соціально-економічної системи будь-якої сучасної розвинутої країни. Водночас потужний економічний потенціал і високі соціальні стандарти життя населення цих країн сформувалися завдяки наявності в кожній з них національної моделі господарювання, яка враховує специфічність багатоманітності факторів економічного, політичного і соціального характеру. Минуло понад 20 років, як Україна обрала ринкову форму розвитку економіки, проте довготривала економічна криза свідчить про відсутність в нашій країні власної моделі господарювання. Пошук найбільш ефективного шляху розвитку української економіки вимагає вивчення досвіду провідних зарубіжних країн щодо застосування ними тих чи інших теоретичних концепцій, а також конкретних економічних важелів та інструментів їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень. Одним з перших вітчизняних учених проблему моделей економічного розвитку в рамках сучасної системи господарювання розпочав досліджувати **С. В. Мочерний**. На його думку, моделі економічного розвитку можна угрупувати за наступною класифікацією: 1) ринкова економіка з її модифікаціями та історичними формами; 2) змішана економіка; 3) постіндустріальне **суспільство**; 4) модель національної економіки; 5) капіталістична економіка; 6) народна економіка. Найоптимальнішою моделлю для України **С. В. Мочерний** вважає модель народної економіки, яка передбачає використання усіх типів власності (за домінування трудової колективної власності), всебічний соціальний захист населення і національне демократичне економічне планування [1].

О. І. Соскін виділяє три моделі економічного розвитку (державний соціалізм, державно-монополістичний капіталізм, народний капіталізм) і вважає, що «впровадження моделі народного капіталізму найбільшою мірою відповідає національним економічним інтересам України як європейської держави» [2].

Модель народного капіталізму виникла у 40-х рр. XX ст. і набула широкого розповсюдження у наступному десятилітті. Її засновниками були американські економісти **М. Надлер** і **А. Берлі**. До головних ознак народного капіталізму його теоретики відносили розподіл власності через розміщення акцій серед широких мас населення, підвищення ролі менеджерів в управлінні підприємствами та послаблення диференціації доходів різних груп населення [3]. Одним із напрямів трансформації моделі народного капіталізму стала поява моделі соціально-орієнтованої економіки, яку розробили на неоліберальних ідеях представники фрейбурзької школи **А. Мюллер**-

Армак, Ф. Бем, А. Рюстов і В. Репке та практично реалізував у Німеччині в кінці 1940-х – на початку 60-х рр. Л. Ерхард [4]. До основних визначальних рис моделі соціально-орієнтованої економіки слід віднести достатньо високу питому вагу у структурі власності підприємств державної форми власності, значні державні видатки на реалізацію соціальних програм, сприяння розвитку конкурентного середовища через державну підтримку малого і середнього бізнесу, високий рівень добробуту населення та економічну стабільність.

Наприкінці 1990-х рр. українські науковці М. А. Голубець, С. І. Дорогунцов, **В. П. Кухар**, Л. Г. Руденко, В. М. Трегобчук, М. А. Хвесик, В. О. Шевчук та інші розробили концепцію сталого розвитку економіки України. Дана наукова розробка базувалася на моделі сталого (стійкого) розвитку, яка виникла як відповідь на виклик глобальної природно-господарської трансформації і була сформульована в 1992 р. в Ріо-де-Жанейро на Всесвітній конференції з проблем розвитку і довкілля. Сутність сталого розвитку полягає у забезпеченні такого економічного зростання, яке дає змогу гармонізувати відносини людина-природа (довкілля) та зберегти навколишнє середовище сприятливим для здоров'я людей як нинішнього, так і майбутніх поколінь. Модель сталого розвитку має за домінуючий екологічний аспект, який, безумовно, є актуальним для нашого суспільства, але його реалізація вимагає створення засад соціально орієнтованої економіки.

З початку 2000-х рр. серед українських економістів набуває популярності теорія інноваційного розвитку, положення якої сформулювали у 1980-90-х рр. Ф. Агійон, Р. Барро, Д. Бекаттіні, Р. Кемегні, Ф. Кук, М. Портер, П. Ромер, Н. Тріфт, Г. Хакенсон, Дж. Хелд, Дж. Хоувеллс, П. Хоувіт та ін. У 2004р. авторський колектив під керівництвом А. С. Гальчинського і В. М. **Гейця** розробив Стратегію економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції», в основу якої було закладено інноваційну модель розвитку [5]. Відповідно моделі інноваційного розвитку головним джерелом довготривалого економічного зростання мають стати наукові надбання та їхнє технологічне застосування, що забезпечить прискорений розвиток високотехнологічних виробництв, які б створили основу експортного потенціалу. Проте сучасний стан економіки України свідчить, що наша країна не просунулася по шляху створення інноваційної моделі розвитку. Так, за даними Євростату, якщо у 2003 р. питома вага витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП України складала 1,06%, то у 2009р. – лише 0,86%. За цей період у країнах ЄС-27 аналогічний показник збільшився з 1,86 до 2,01%, в тому числі у Німеччині – з 2,52 до 2,82%, у Чеській Республіці – з 1,25 до 1,53%, а у Естонії - з 0,77 до 1,42% [6]. Наведені статистичні дані свідчать, що впровадження інноваційного розвитку економіки України стримується незавершеністю ринкових трансформацій, а також недостатнім врахуванням досвіду використання національних моделей розвитку іншими країнами.

Метою даної роботи є дослідження сформованої в нашій країні моделі економічного розвитку з позицій соціальної структури суспільства і стану ринкового середовища та обґрунтування доцільної моделі розвитку економіки України з урахуванням визначальних рис національних моделей зарубіжних країн, які нині стали лідерами світового господарства.

Виклад основного матеріалу. Сучасна економіка України класифікується як перехідна від командно-адміністративної (директивної) системи до ринкової. Рада Міністрів Європейського Союзу 1 грудня 2005 р. і Міністерство торгівлі США 17

лютого 2006 р. визнали ринковий характер економіки України, але цей режим може використовуватися лише при антидемпінгових розслідуваннях, тобто це далеко не повний ринковий статус. На початковому етапі перехідна економіка стикається з необхідністю здійснення наступних перетворень:

- забезпечення макроекономічної стабілізації (жорстка грошова політика як засіб боротьби з інфляцією, реформування податкової системи для збільшення надходжень у державний бюджет, урегулювання зовнішніх розрахунків);

- лібералізація економічної політики (усунення державного контролю за цінами на переважну більшість товарів та послуг, відмова від командно-адміністративної розподільчої системи, створення системи комерційних банків, впровадження ринкового механізму визначення процентної ставки і розвитку фінансового ринку, скасування державної монополії у зовнішній торгівлі, розширення доступу в країну іноземних інвестицій, введення конвертованості національної валюти);

- приватизація державних підприємств і демонополізація виробництва (перехід у приватну власність значної частки державних підприємств, розвиток малого і середнього бізнесу для подолання монополізму і створення конкурентного середовища);

- формування системи соціального захисту населення (введення соціальних компенсаторів для подолання негативних наслідків впровадження ринкових механізмів).

На жаль, за два десятиліття в Україні не вирішено в повному обсязі жодне із завдань перехідного періоду. У 1990-ті рр. економіка України неухильно падала, внаслідок чого ВВП знизився до 40,8% відносно рівня 1990 р. (рис. 1).

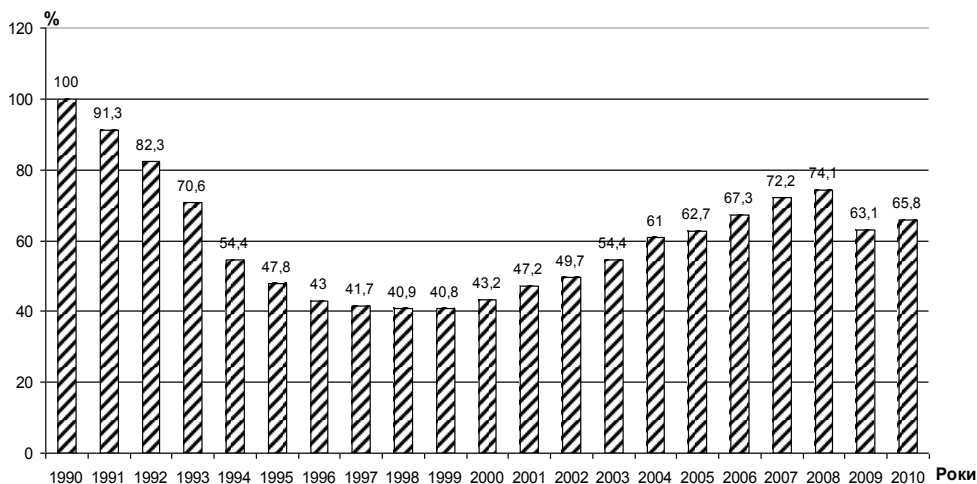

Рис. 1. Динаміка ВВП України [7]

Наступне зростання протягом дев'яти років дещо підвищило даний показник, але криза 2008-2009 рр. знову відкинула нашу економіку назад. У 2010 р. ВВП України склав лише 65,8% від рівня 1990 р.

Не забезпечено в Україні і фінансової стабілізації. Інфляція в Україні є значно вищою ніж у промислових країнах і навіть у азійських, африканських і латиноамериканських країнах, що розвиваються (рис. 2).

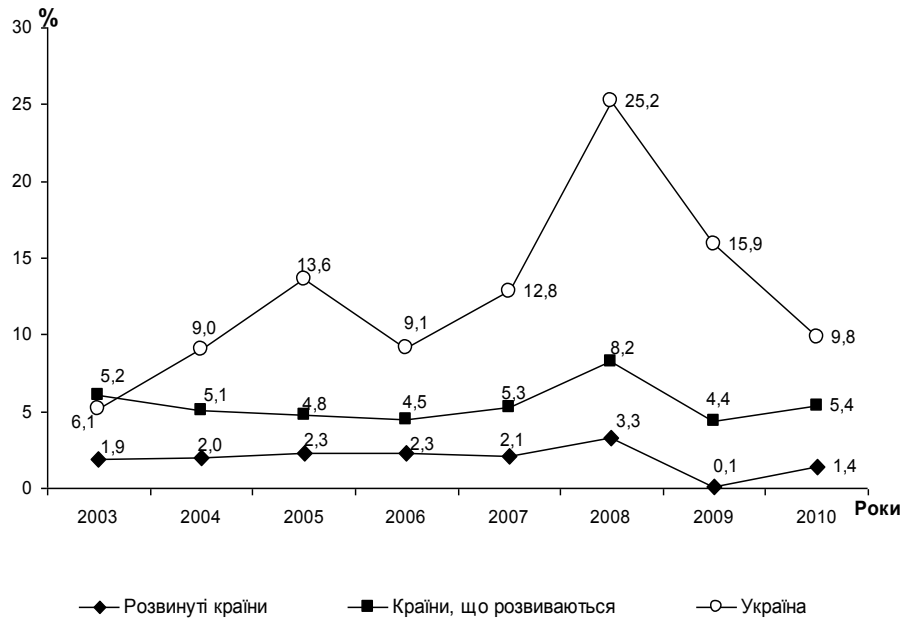

Рисунок 2. Рівень інфляції в Україні і зарубіжних країнах [8]

Стрімка лібералізація цін при нерегульованості експортно-імпортних операцій і розриві сформованих при плановій системі коопераційних зв'язків між підприємствами не призвела до збалансованості економіки. За таких умов у 1990-х рр. значна кількість підприємств машинобудування, аграрного сектору, легкої, харчової, деревообробної промисловості, інших галузей економіки опинилася у складному фінансовому стані. Проте ефективної системи банкрутства впроваджено не було і виробничий потенціал таких підприємств фактично було зруйновано. Єдиним позитивним наслідком лібералізації цін стало усунення дефіцитності товарів, але значне зростання рівня цін суттєво обмежило споживчий попит населення.

При невідповідності мінімальної заробітної плати необхідному прожитковому мінімуму не можливо запровадити будь-які відчутні для населення соціальні гарантії. Навіть у передкризові роки, коли спостерігалось економічне піднесення, більшість громадян України негативно оцінювали стан свого життя. Так, проведений напередодні кризи 2008-2009 рр. Інститутом соціології НАН України соціологічний моніторинг показав, що лише 11,7% населення вважають, що все не так вже погано і можна жити, а 53,% вважають, що жити важко і 27,3% - що терпіти і надалі таке важке становище вже неможливо, 36,9% опитаного населення країни відчувають напруженість, роздратованість, страх і невпевненість у майбутньому [9].

Наслідком приватизації і ринкових трансформацій в Україні не стало формування потужного прошарку середнього класу, який є однією з ознак соціально-орієнтованої моделі економічного розвитку. Нині в Україні середній клас складає близько 15%

громадян [10]. У країнах з ринковою економікою прошарок середнього класу сягає 60-70%. Більшість населення України (приблизно 70%) – це люди, які мають мізерні статки і відірвані від власності. До верхньої частини суспільства відносяться фінансово-промислова олігархія (5% громадян) і державний апарат управління (близько 10% населення) [2].

Сучасне економічне середовище України характеризується значною монополізацією більшості сфер і галузей економіки і вкрай слабким впливом ринкових важелів регулювання. За Індексом економічної свободи (ІЕС) Україна посідає прикінцеве місце у світі і Європі. Для більш глибокого розуміння стану ринкових відносин в Україні доцільно звернути увагу на складові ІЕС (табл. 1). Якщо взяти до уваги різницю між рейтингом України і середньосвітовим показником, то найсерйознішими проблемами на шляху просування України до ринкової економіки є інвестиційний клімат, корупція, державне втручання в економічну діяльність, умови початку та ліквідації бізнесу, захист прав власності (наявність рейдерства і недієвість судової системи), функціонування ринку праці (динаміка ринку праці відносно росту ВВП, умови найму, обмеження заробітної плати) і монетарна політика (рівень інфляції і цінова стабільність з урахуванням державного регулювання цін).

У табл. 1 наведено дані ІЕС по країнам, які виникли на пострадянському просторі. Ці країни на початку 90-х рр. мали однакові стартові умови входження у ринкову економіку. Естонія найефективніше пройшла перехідний період і у 2004 р. приєдналася до Євросоюзу, а з 1 січня 2011 р. – і до єврозони. За ІЕС Естонія посідає у світі 16 місце і в Європі – 6. Естонія має статус країни з переважно вільною економікою. Вірменія є найбільш успішною за ІЕС серед країн СНД. За цим показником вона займає 39 місце в світі і 16 в Європі, увійшовши до групи країн з помірно вільною економікою. Приклади Естонії і Вірменії свідчать про можливість швидкого здійснення ринкових трансформацій. Порівняння складових ІЕС України з відповідними даними Естонії і Вірменії показує, які мають відбутися зміни в нашій країні, щоб просунутися у напрямку ринкової економіки.

Таблиця 1 – Складові Індексу економічної свободи у 2012 р. [11]

Складові ІЕС Країни	Свобода започаткування бізнесу	Свобода торгівлі	Захист прав власності	Фінансова свобода	Свобода від корупції	Фіскальна свобода	Розмір державного втручання через витрати	Монетарна свобода	Свобода інвестицій	Свобода ринку праці
Естонія	75,7	87,1	80,0	80,0	65,0	79,1	38,8	79,3	90,0	56,9
Вірменія	87,8	85,4	30,0	70,0	26,0	89,3	74,9	73,1	75,0	76,6
Україна	46,2	84,4	30,0	30,0	24,0	78,2	29,4	67,7	20,0	51,2
Росія	65,1	68,2	25,0	40,0	21,0	82,5	48,6	66,3	25,0	63,5
Білорусь	71,3	80,4	20,0	10,0	25,0	86,6	34,9	65,3	20,0	77,0
Литва	79,2	87,1	60,0	80,0	50,0	93,6	41,7	79,3	80,0	64,6
Грузія	86,9	89,2	40,0	60,0	38,0	87,8	55,8	74,4	70,0	92,1
Середньо світовий показник	62,9	72,5	42,2	47,3	39,3	74,8	58,1	72,4	49,3	59,8

Враховуючи соціальну структуру суспільства і стан ринкового середовища, можна зробити висновок, що в Україні сформувалася кланово-олігархічна монополістична модель економічного розвитку. Безумовно, це не та модель, яку сподівалися отримати громадяни України, коли йшлося про необхідність заміни планової соціалістичної економіки. І це також не та модель, яку обіцяли у виборчих кампаніях політичні лідери.

Вважаємо, що найбільш придатною для населення України, враховуючи наше соціалістичне минуле, є модель соціально-орієнтованої економіки. Водночас слід реально враховувати сучасний соціально-економічний стан України і усвідомлювати, що соціально-ринкова економіка може функціонувати лише в країні з високим рівнем розвитку продуктивних сил і реально діючими ринковими відносинами. Відповідно, перш ніж декларувати про спрямованість наших трансформацій у напрямку побудови соціального ринкового господарства необхідно наблизитися до рівня розвитку країн з переважно вільною економікою. Це означає, що за рейтингом ІЕС Україна має увійти, як мінімум, у третій десяток світових лідерів, щоб бути поряд з такими пострадянськими країнами, як Литва і Грузія. Щоб цього досягти необхідно обрати таку модель розвитку, яка б у перспективі дозволила перейти до соціально-орієнтованої економіки.

Такою моделлю є модель наздоганяючого розвитку економіки [12]. Досвід Японії, яка обрала наздоганяючу модель у 1950-60-х рр., і Китаю, який здійснює нині розвиток відповідно даної моделі, дає підставу до її основних ознак віднести наступні:

- прискорену модернізацію провідних галузей економіки;
- значні інвестиції у людський капітал, розвиток фундаментальних і прикладних досліджень;
- мобілізацію обмежених ресурсів країни на вирішення завдань технологічного прориву національної економіки.

Модернізація економіки здійснюється на основі впровадження у виробництво новітніх технологій. Швидко отримати сучасні технології можливо через закупівлю ліцензій і обладнання, а також залучення прямих інвестицій. Японія вирішила проблему модернізації через закупівлю ліцензій. Китай здійснює модернізацію на основі прямих іноземних інвестицій. Для заохочення зарубіжних інвестицій у Китаї поряд з спеціальними економічними зонами функціонують зони технологічного розвитку. Їх створено для посилення ефективності взаємодії між університетськими і академічними науковими закладами, фінансовими установами і бізнесом. Зони технологічного розвитку отримали значні податкові пільги. Зокрема, юридична особа, яка інвестувала у новітні технології понад 5 млн. дол., може бути частково або повністю звільнена від сплати прибуткового податку [13]. За підсумками 2010 р. у Китаї функціонувало 88 зон технологічного розвитку державного значення (в кінці 1990-х рр. таких зон налічувалося 53), а обсяг експорту їх продукції склав 264,8 млрд. дол. [14]. Якщо у 1990-х рр. китайська продукція асоціювалася з низькою якістю, то у 2007 р. високотехнологічний експорт у промисловому експорті Китаю склав 32,8%, що майже дорівнює даному показнику США (32,9%) і суттєво його перевищує у таких країнах, як Японія (23,1%), Франція (22,8%), Фінляндія (20,1%), Швеція (19,2%) і Німеччина (18,8%) [15].

Для ефективного використання закуплених технологій та забезпечення кадрами іноземних інвестицій, а також розробки власних прогресивних технологій необхідно здійснювати вкладення у людський капітал і розвиток науки. За оцінкою Світового банку у Китаї нині сформувалася, аналогічно США, структура національного багатства,

в якому 77% припадає на людський капітал, що перевищує аналогічний показник у Німеччині(де він складає 75%), Японії (відповідно – 68%) і Франції (відповідно – 56%) [16]. На жаль, в Україні має місце протилежна, негативна тенденція. За висновками науковців Інституту економіки та прогнозування з 2000 по 2005 рр. в Україні частка людського капіталу зменшилася з 55,7 до 47,21% за рахунок збільшення частки основного капіталу (з 10,7 до 12,7 %), природного капіталу (з 32,14 до 35,53%) та фінансового капіталу (з 1,43 до 4,57%) [17].

Фундаментом формування людського капіталу є високий рівень освіти і культури основної маси населення. Якщо розглядати людський капітал як фактор інноваційного розвитку, то його важливим показником є витрати на науку. За рівнем загальних витрат на науково-дослідні і дослідно-конструкторські розробки (НДДКР) Японія і Китай поступаються лише США. По даному показнику у 2009 р. на Японію припадало 12,6%, а на Китай – 11,1% світових витрат [15].

Важливою ознакою моделі наздоганяючого розвитку є ефективне використання ресурсів для інноваційного розвитку. Це завдання може вирішатися при відповідній державній політиці, оскільки ринкові сили в першу чергу спрямовують економічну діяльність на те, що вже є в наявності – природні ресурси. Саме цьому в Україні, при відсутності державної інноваційної політики, найбільш конкурентоспроможними галузями, які постачають продукцію на експорт, стали чорна металургія, хімічна промисловість і сільське господарство. Для стимулювання інновацій державою застосовуються фінансово-кредитні важелі. Щоб наздогнати своїх найближчих конкурентів у сфері інновацій (Японію і США), китайський уряд по даним за 2008р. на 1 дол. затрат на НДДКР надавав податковій пільги у розмірі 0,34 дол. (проти 0,16 дол. – у Японії та 0,07 дол. – у США) [15]. Впровадження новітніх технологій призводить до зниження енергоємності виробництва. Завдяки системі державного заохочення енергозберігаючих технологій у Німеччині і Японії склався найнижчий рівень енергоємності у світі. У 2010 р. енергоємність ВВП Німеччини була на 43,1% менша від середньої по світу, Японії – на 38,4%. До країн-лідерів у сфері енергозбереження наблизилася Польща, у якій енергоємність ВВП також менша на 31,6% від середньосвітового рівня. В той же час енергоємність ВВП України перевищувала світовий рівень у 2,1 рази [18].

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі для України доцільно обрати наздоганяючу модель економічного розвитку. Для її реалізації держава має впровадити спеціальні інноваційні програми з відповідним механізмом фінансово-кредитного стимулювання. Необхідно також суттєво збільшити фінансування фундаментальних і прикладних досліджень як за рахунок держави, так і приватного капіталу. Враховуючи схильність українських громадян до грошових заощаджень, важливо посилити мотивацію до довгострокового нагромадження фінансових ресурсів, а головне – забезпечити їх високоефективне інвестиційне використання. Реалізація в Україні наздоганяючої моделі економічного розвитку у перспективі дозволить перейти до моделі соціально-орієнтованої економіки.

1. Мочерний С. В. Методологія економічного дослідження. / С. В. Мочерний – Львів: Світ, 2001. – 416 с.
2. Соскін О. Визначення національної економічної моделі України: порівняльний аналіз можливих альтернатив. [Електронний ресурс] / О. Соскін – Режим доступу: <http://kibit.com.ua/ru/scientific-centre/articles/?view=301>.

3. Экономическая энциклопедия. Политическая экономия. Гл. ред. А. М. Румянцев. – М.: «Советская энциклопедия», т.3, Н.: Социологическая школа, 1979. – С. 25.
4. Корнійчук Л. Я. Історія економічних учень: Підручник / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін.; за ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. – К.: КНЕУ, 2001. – С.404-413.
5. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / Авт. кол. : А. С. Гальчинський, В. М. Гєєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, Мін-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416с.
6. Статистичний щорічник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні»/ Державний комітет статистики України. - К.: ІВЦ Держкомстату України, 2011. – 282с.
7. Статистичний збірник «Національні рахунки України за 2010 рік»/Державна служба статистики України. - К., 2012. – С.14.
8. World Economic Situation and Prospects 2011. [Електронний ресурс] – Режим доступу: un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp-current/2011wesp.pdf.
9. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави. Національна доповідь / за заг. ред. В. Н. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – С.9.
10. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. Н. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – С.6.
11. 2012 Index of Economic Freedom. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index>.
12. Национальная экономика : учебник / под ред. П. В. Савченко. – М. : Экономистъ, 2006. – С.75-77.
13. Специальные экономические зоны Китая. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.managment.aanet.ru/economics/zoni-kitaya.php>.
14. В Китае — 88 государственных зон развития высоких технологий. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://expert.com.ua/68752-v-kitae-88-gosudarstvennykh-zon-razvitiya-vysokix-texnologij.html>.
15. R&D Magazine, 2010 Global R&D Funding Forecast. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.youngscience.ru/files/Diagrammi_ROGOV.doc.
16. Факторное преимущество. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.buildingz.org.ua/index.php?productID=566471>.
17. Бобух І. М. Оцінка національного багатства у контексті міжнародного досвіду / І. М. Бобух // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 2. – С. 36.
18. Энергоемність ВВП. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

В. І. Сапич, Н. Н. Сапич

Становление национальной модели экономического развития Украины

Исследовано сложившуюся в нашей стране модель экономического развития и с учетом определяющих черт национальных моделей зарубежных стран, которые сейчас стали лидерами мирового хозяйства, обоснована целесообразность внедрения в Украине догоняющей модели развития. Данная модель в перспективе позволит перейти Украине к обществу с социально ориентированной экономикой.

Ключевые слова: национальная модель развития экономики, модель устойчивого развития, инновационная модель развития, догоняющая модель развития, социально-ориентированная экономика.

V. I. Sapich, N. M. Sapich

Becoming a national model of economic development in Ukraine

Investigated existing in our country a model of economic development, considered the defining features of national models of foreign countries, which now have become leaders in the world economy, the expediency of introduction in Ukraine of catch-up model of development. This model will later allow Ukraine to move to a society with a socially oriented economy.

Keywords: a national model of economic development, sustainable development model, an innovative model of development, catch-up model of development, socially-oriented economy.

P.S.

В той же час енергоємність ВВП України перевищувала світовий рівень у 2,1 рази [18]. *(Для того, щоб ситуація була більш зрозумілою бажано використовувати співмірні величини. Так, говорячи про енергоємність ВВП в Німеччині і Японії наводяться дані, що дозволяють лише порівнювати у відсотках даний показник з середньосвітовим, а середньосвітовий до речі не наведений. Потім наводиться значення даного показника у Польщі, але не зрозуміло, на скільки він є меншим чи більшим за середньосвітовий, і як далеко він від значень Японії та Німеччини. Що ж стосується України, то автор знову ж таки наводить порівняльні величини стосовно середньосвітового показника, але вже не у відсотках, а у разях. Все це робить не достатньо зрозумілим висновки, до яких підводить автор статті.)*

Вважаємо, що у даному контексті важливі не абсолютні цифри, а відносні показники. По Україні наведено дані не у відсотках, а у разях оскільки дуже значна різниця показників. Енергоємність ВВП України 0,390 кг.н.е./\$, а середня у світі – лише 0,190.